



TÜRKİYE KALKINMA VAKFI
Development Foundation of Turkey

YAŞ ÇAY YAPRAĞI ALIM FİYATI ÖZET RAPORU

**2022 Yılında Yaş Çay Yaprağı Alım Fiyatı Kaç Lira Olmalı ki Çay Üreticisi
Üretime Devam Edebilsin?**

Rahim YENİ
Ziraat Yüksek Mühendisi
Türkiye Kalkınma Vakfı Mütevelli Heyeti Üyesi

Mayıs, 2022

2022 Yılında Yaş Çay Yaprağı Alım Fiyatı Kaç Lira Olmalı ki Çay Üreticisi Üretime Devam Edebilsin?

Yüz yıla yaklaşan üretim süreciyle çay yetiştiriciliği, Doğu Karadeniz bölgesinde Artvin, Rize, Trabzon ve Giresun illerinde yörenin temel geçim kaynağı ve istihdam potansiyeli olmuştur. Özellikle Rize ve Artvin (sahil ilçelerinde) illerinde çay bölge insanının tek geçim kaynağıdır. Çay 1960'lı yıllardan itibaren Rize ve Artvin illerinin sosyal ve ekonomik yapılarını doğrudan etkilemiş, çay yetiştiricileri çay bedeli ile geçimini sağlarken, eğitim düzeyi düşük ve vasıflı olmayan insanlar için de çay fabrikaları sosyal güvenlik sağlayarak bölge insanının az da olsa büyük şehirlere göçünü önlemiştir. Bu illerimizde geçmişte üretilen mandalina, portakal ve mısır ile son yıllarda yetiştirilmeye çalışılan Kivi ve Likapa gibi ürünler ne yazık ki çayın alternatifi olamamıştır.

Çay üretimi yapılan Artvin, Rize, Trabzon ve Giresun illerimizde yıllar itibariyle dikim alanlarında çok az değişme olmaktadır. Üretim miktarı da budama ve kotaya bağlı olarak bir miktar değişmektedir. 2021 yılında ÇAYKUR verilerine göre 203.381 kayıtlı üretici 788.998 dekar (TUİK çay alanı 822.470 dekar) alanda çay üretimi gerçekleştirerek 1.450.000 ton yaş çay yaprağı elde etmiştir. TUİK 2021 verilerine göre Çay dikim alanlarının %11,1 Artvin'de (çay üretiminin %9,9'u), %67,4'ü Rize'de (üretim %70,5'i), %19,5'i Trabzon'da (üretim %17,9'u) ve %2'si Giresun ilinde (üretim %1,7'si) bulunmaktadır. 2021 yılında üretilen yaş çay yaprağının %59,3'ü ÇAYKUR tarafından satın alınarak 163.308 ton kuru çay (47 ÇAYKUR fabrikasında) elde edilmiştir. Üretim %40,7'si ise özel sektöre ait fabrikalar tarafından satın alınmıştır. 2021 yılında Kamu ve özel sektöre ait fabrikalarda işlenen yaş çay yaprağından yaklaşık 290 bin ton kuru çay elde edilmiştir.

Çay üretimi yapılan işletmelerin yaklaşık %74'ü 5 dekardan daha az araziye sahiptir, diğer bir ifade ile 150.500 ailenin sahip olduğu işletmeler (çay bahçeleri) 5 dekardan daha az araziye sahiptir. Yaklaşık 203 bin işletmenin sadece 10 bin tanesi 10 dekardan büyük araziye sahiptir. Bu veriler çay üreticilerinin çok küçük araziye sahip (Türkiye ortalama işletme büyüklüğünden yaklaşık 10 kat daha azdır) olduğunu göstermektedir.

Türkiye de çay; peynir- ekmek gibi tüketilen bir üründür, 84,5 milyon insan her gün çay içmektedir. Dünya da çay tüketiminde Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye TUİK'in yapmış olduğu çalışmaya (2018 yılı) göre kişi başına 15,4 Kg yaş çay, 3,5 kg kuru çay tüketmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de çay, gerek 84,5 milyon tüketici açısından, gerekse 203 bin üretici ailesinin geçimini sağlaması açısından vaz geçilmez bir üründür.

1984 yılına kadar Türkiye'de üretilen çay yurtiçi talebi karşılamaktayken, geline nokta bir kısmı yasa dışı yollardan olmak üzere yaklaşık 50 bin ton ithal edilmektedir. Bu durumun başlıca nedeni neo-liberal politikaların uygulamaya konulacağı gerekçesiyle (4 Aralık 1984 tarihli ve 3092 sayılı) Çay Kanunu çıkarılarak çayın tarımı, üretimi, işlenmesi ve satışı serbest bırakılmıştır. Bu kanunla çayda devlet tekeli kaldırmış, çay tarım alanlarının belirlenmesi Bakanlar Kurulunun yetkisine bırakılmıştır.

Çay üreticileri çok küçük araziye sahip olmanın dışında gelir elde edebileceği başka tarımsal ürünleri bölgenin iklim ve arazi yapısı nedeniyle bulunmamaktadır. Dolayısıyla çay üreticilerinin bölgede yaşamlarını devam ettirmeleri çay üretiminden elde edecekleri gelire bağlıdır. Yöre halkı geçimlerini ilgilendirmesi bakımından Yaş Çay alım fiyatlarının açıklanacağı Nisan ve Mayıs aylarını sabırsızlıkla bekler.

Tüm dünyada tarım ürünlerinin alım fiyatları belirlenirken bazı kriterler dikkate alınmaktadır. Bu kriterlerin başında ürünün maliyet fiyatı gelmektedir. Üretim devam edebilmesi için mutlaka ürün alım fiyatının, o ürünün maliyet fiyatının üzerinde olması gerekmektedir. Diğer taraftan ülkedeki gerçek enflasyon oranı, girdi fiyatlarındaki artış oranları, döviz kurlarındaki gelişmeler, dünya fiyatları, ürünün arz ve talep durumu gibi kriterler dikkate alınmaktadır.

Türkiye'de çay hasadı (1. sürgün, 2. sürgün ve 3. sürgün olmak üzere) genellikle 3 defa yapılmaktadır. ÇAYKUR tarafından çay alımlarında ikili kota sistemi uygulanmaktadır. Birinci kota; sürgün dönemlerinde (1.2.3. sürgün) dekaradan alınacak ürün miktarları olarak ÇAYKUR tarafından açıklanmaktadır. Genellikle ilk sürgün kotası daha fazla 3. sürgün kotası en düşük miktarda olmaktadır. İkinci kota uygulaması, üreticinin günlük olarak satabileceği çay miktarı ile ilgili olan uygulama dır. Bu miktarı da ÇAYKUR, günlük işleme kapasitesine bağlı olarak, toplam çaylık alan dikkate alınarak belirlenmektedir.

Türkiye'de günlük çay işleme kapasitesi yaklaşık 19 bin ton (9.100 tonu ÇAYKUR'a, 10 bin tonu Özel sektöre aittir) dur. Son yıllardaki çay alım kampanyaları incelendiğinde 2017 yılı hariç (ÇAYKUR %41) diğer yıllar ÇAYKUR az da olsa özel sektörden daha fazla yaş çay alımı yapmıştır.

ÇAYKUR tarafından uygulanan kotalar ve ÇAYKUR'un ödeme durumu, üreticinin ürününü kime satacağına karar vermesine etkili olmaktadır. Hükümet tarafından açıklanan ve taban fiyatı diye adlandırılan fiyatlar alım dönemlerinde Tavan fiyat yerine geçmekte, hatta özel sektörün alım fiyatları taban fiyatın da çok altında olmaktadır.

Yaş Çay üretiminde kullanılan girdilerden kimyevi gübre fiyatları en az %400, çay bezi, çay makası, yağmurluk, çuval, torba gibi gereçlerle, nakliye, ot alma ve hasat işçilik ücretleri bir önceki yıla göre en az %100 artmıştır. Üretim maliyetinde payı %60-70'lerin üzerinde olan işçilik gideri Dünya'yı tehdit eden CoVid-19 salgını sebebiyle (Gürcistan ve Azerbaycan uyruklu işçiler uygun fiyattan çalıştırılmaktaydı) işçi teminini zorlaştırmış ve hasat maliyeti daha da artmıştır. Dekardan alınan yaş çay yaprağı veriminin hemen hemen sabit (1650-1750 kg.) kalması yaş çay yaprağının dekar ve kg maliyetinin artmasına neden olmuştur.

Son yıllarda Yaş çay üreticileri sürekli gelir kaybına uğramıştır. Aşağıdaki tabloda Cari fiyatlarla Yaş Çay alım fiyatları, alım fiyatlarındaki artış, dolar bazlı Yaş Çay yaprağı alım fiyatı ve bir gram altın alabilmek için gerekli Yaş Çay miktarları gösterilmektedir.

Tablo 1: Yaş Çay Yaprağı alım Fiyatı (TL-Cent) ve Endeksler

Yıllar	Alım Fiyatı TL/Kg	Alım Fiyatı Endeksi	Alım Fiyatı (Cent/Kg)	Alım Fiyatı (Cent/Kg) Endeksi	1 Gram Altın almak için gerekli Yaş Çay Yaprağı miktarı (Kg)	Gram Altın Yaş Çay Yaprağı Endeksi
2014	1,5	100	72	100	58	100
2015	1,7	113,33	65	90,28	60	103,45
2016	1,9	126,67	64	88,89	64	110,34
2017	2,13	142,00	60	83,33	68	117,24
2018	2,45	163,33	61	84,72	70	120,69
2019	3,03	202,00	51	70,83	83	143,1
2020	3,40	226,67	48	66,67	113	194,83
2021	3,80	253,33	46	63,89	129	222,41

Kaynak: ÇAYKUR-Merkez Bankası

Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi Anadolu insanının ve özellikle de üreticinin, borç ve tasarruf aracı olan altın ve dolar karşısında çay üreticilerinin önemli oranda kaybı söz konusudur. Çay alım fiyatları 8 yıllık dönemde %153,33 artmış iken, sekiz yılda Cent olarak çay alım fiyatı %36,11 oranında düşmüş, yine önemli tasarruf aracı olan 1 gr. altın almak için 8 yıl önce (2014) 58 Kg yaş çay yaprağı gerekli iken, bu miktar 2021 yılında 129 Kg yaş çay yaprağına yükselmiştir.

Tablo 2: Yaş Çay Yaprağı Alım Fiyatları ile Kimyasal Gübre Fiyatları Karşılaştırılması

Yıllar	Alım Fiyatı TL/Kg	Alım Fiyatı Endeksi	%21 Amonyum Sülfat (TL/Ton)	%26 Amonyum Nitrat (CAN TL/Ton)	%21 Amonyum Sülfat Endeksi	%26 Amonyum Nitrat Endeksi	Bir Ton A.Sülfat(%21) Almak için Gerekli Yaş Çay Yaprağı (Kg)	Bir Ton A.Nitrat (%26) Almak için Gerekli Yaş Çay Yaprağı (Kg)
2014	1,5	100	620	879	100	100	413	586
2015	1,7	113,33	681	853	109,84	97,04	401	502
2016	1,9	126,67	586	717	94,52	81,57	308	377
2017	2,13	142,00	708	865	114,19	98,41	332	406
2018	2,45	163,33	1.011	978	163,06	111,26	413	399
2019	3,03	202,00	1.219	1.222	196,61	139,02	402	403
2020	3,40	226,67	1.282	1.435	206,77	163,25	377	422
2021	3,80	253,33	3.304	3.784	532,90	430,49	869	996

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği

Yaş Çay üretiminde en önemli girdi olan Kimyasal gübre ile Yaş Çay Alım fiyatını karşılaştırdığımızda çiftçinin durumunun özellikle 2021 yılında çok kötü durumda olduğu görülmektedir. 2014 yılında 1 ton Amonyum Sülfat (%21) gübresi alabilmek için 413 Kg. Yaş Çay Yaprağı gerekli iken 2021 yılında bu miktar 869 Kg. Yükselmiştir. Yine 2014 yılında 1 ton Amonyum Nitrat (%26) gübresi alabilmek için 586 Kg Yaş Çay Yaprağı gerekli iken 2021 yılında bu miktar 996 kg yükselmiştir. 2022 yılında ise gübre fiyatlarının en az %400 zamlandığı dikkate alındığında, eğer 2022 ürünü Yaş Çay Yaprağı Alım fiyatının girdi ve enflasyon oranı dikkate alınmadan belirlenmesi durumunda çiftçinin durumunun daha vahim olacağı düşünülmektedir.

Tarımsal işletmelerin sürdürülebilir olabilmesi için ürün fiyatlarından daha ziyade tarımsal işletmelerin gelirleri dikkate alınarak, yıllar itibariyle gelirlerin garanti edilmesi gerekmektedir. Eğer bir çiftçi ailesi ürettiği ürünlerden elde ettiği gelirle geçimini sağlayamıyor ve başka işlerde çalışarak geçinmeye çalışıyorsa o çiftçi ailesi için açıklanan fiyat çok fazla bir şey ifade etmemektedir.

ÇAYKUR tarafından 2022 yılı üretim sezonunda alınacak yaş çay yaprağı fiyatlarının çayın maliyet fiyatı, enflasyon oranı, girdi fiyatlarındaki artış oranları, döviz kurlarındaki gelişmeler, dünya fiyatları, ürünün arz ve talep durumu gibi kriterler dikkate alınarak belirlenmeli ve Çay üreticisinin alın terinin karşılığının verilmesi gerekmektedir. Türk insanının geleceğinin garanti altına alınması tarımsal üretimin sürekliliğine bağlıdır. Tarımda süreklilik işletme (çiftlik) gelirine bağlıdır, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi tarımsal işletmelerin geliri garanti altına alınması gerekmektedir. Geliri garanti altına alınan çiftçi üretimden kopmaz, köyünü terk etmez. Geleceğimizi bugünden garanti etmemiz gerekmektedir. Çay üreticileri, diğer tarımsal ürünlere verilen desteklerden (toprak analizi, gübre, mazot, tohum) sadece fark ödemesi (pirim) desteğinden yararlanmaktadır.

Bundan dolayı, birinci sürgün hasadıyla birlikte 5 yıldır sabit tutulan **Destekleme Priminin Kg başına en az 1 TL/Kg olarak açıklanarak, alım fiyatının prim dahil en az 7,5 TL/Kg olarak belirlenerek üreticinin emeğinin karşılığı verilerek, kişi başına çay tüketiminde dünyada ilk sırada olan ülkemizin çay üretiminin devamlılığının sağlanması gerekmektedir.** Diğer taraftan yasa dışı yollardan ülkemize sokulan işlenmiş çayın ülkeye girmemesi için tüm önlemlerin alınması gerekmektedir.